

Entorn de les unions contra lladres i bandolers a les Terres de l'Ebre. Les de Paüls, Horta de Sant Joan, Arnes, Bot, Caseres i Prat de Comte, de 1606, i les de Tortosa de 1606, 1612, 1616 i 1631

Salvador - J. ROVIRA I GÓMEZ

RESUM

Consideracions i valoració de les unions d'armes catalanes, dels segles XVI i XVII, volgudes per la Cort i impulsades pels virreis per tal d'ofegar els malfactors, les bandositats i els bandolers. De manera particular s'analitzen les unions d'armes de les Terres de l'Ebre, i concretament les promogudes per la ciutat de Tortosa, a les quals es vincularen un bon nombre de pobles comarcals.

RESUMEN

Consideraciones y valoración de las uniones de armas catalanas, de los siglos XVI y XVII, queridas por la Corte e impulsadas por los virreyes para ahogar a los malhechores, a las bandosidades y a los bandoleros. Particularmente se analizan las uniones de armas de las Terres de l'Ebre, y concretamente las promovidas por la ciudad de Tortosa, a las que se vincularon un buen número de pueblos comarcales.

ABSTRACT

The article ponders over the XVI and XVIIth century Catalan "Unions d'Armes", designed by the Court and implemented by the viceroys in order to end up with criminals, feuds and banditry. Special attention is given to the "Unions d'Armes" of the Terres de l'Ebre and, particularly, those promoted by the Council of Tortosa, which involved many nearby villages.

Consideracions generals

La formació de germandats o unions de localitats per combatre el bandolerisme i demés malfactors és una constant a la Catalunya de la segona meitat del segle XVI, i, molt especialment, al primer terç del segle XVII. La seva organització suposava l'enquadrament de la població civil militaritzada en una sèrie d'oficials que anaven del coronel als deseners, tot passant pels capitans, centeners i cinquanteners. Es pot dir que és la resposta al clima de violència imperant aleshores, que resta reflectit a bastament a les pàgines del dietari de Jeroni Pujades.¹

Les unions eren organitzades i promogudes pels virreis, els quals en fer-ho seguien disposicions provinents de Madrid encaminades a fer desaparèixer el bandolerisme, i, de retruc, a castigar la noblesa i fer minvar els seus drets, ja que, amb la creació i mobilització de les unions es disposava d'una força popular que, tot perseguint els bandolers, podia actuar indirectament contra els nobles i a favor de les prerrogatives reials. Precisament, és l'autorització d'intervenir dins les jurisdiccions senyoriales, juntament amb una millor organització, que les diferencia del sometent popular que n'és la seva base.

Recórrer a les unions, és a dir, a unes forces policíiques no professionals, comportava una sèrie d'avantatges i de desavantatges. Entre els primers podem esmentar el coneixement del medi físic en què actuaven o havien d'actuar, i entre els segons la possible relació amb els bandolers i els seus protectors, la implicació en bàndols locals i comarcals, l'absència d'un interès particular en la persecució d'alguns delictes, l'absentisme dels seus integrants quan es tractava de perseguir bandolers, manca d'armes (la qual cosa es veia agreujada per la política de desarmament practicada pels virreis), litigis jurisdiccionals freqüents en la persecució dels malfactors, etc.²

Les unions sovint feien més mal que bé, ja que els seus components solien agredir les persones pacífiques de les masies i pobles, que, certament, no eren pas malfactors. No cal dir que els afectats protestaven sovint i procuraven defensar-se, per això són molts els memorials de greuges, sovint llargs, adreçats per les víctimes als virreis que es conserven en els quals, fins i tot, els seus redactors no s'estan pas d'indicar sovint que els estatuts de les unions estan en desacord o són contraris a les Constitucions de Catalunya.

---

1 CASAS HOMS, Josep M., *Dietari de Jeroni Pujades*, 4 volums. Barcelona: Editorial Rafael Dalmau, 1975-1976.

2 ALMAZÁN FERNÁNDEZ, Ismael, "Poder, propiedad y represión del delito. Algunas reflexiones sobre la funcionalidad de las "Unions contra lladres i bandolers" en 1606", *Pedralbes*, 13-I (1993), p. 666.

És un bon exemple del que acabem d'escriure la tibantor que hi hagué a Tarragona entre la Confraria de Sant Jordi i la unió constituïda a la ciutat el 1602. Aleshores, la Confraria no en va voler saber res de la unió, tal volta per les implicacions que els nobles tarragonins tenien amb el bandolerisme. El Consell municipal se sentí insultat per la negativa dels militars, i és per això que, en signar el document de constitució de la unió, posà com a condició que “puix los cavallers se eximeixen, que si en lo terme de Tarragona o vegueria robaran en dit temps de deu anys a cavallers y família y criads que no tinguen obligació de fer los esmena de robo.”³ Quan l'any 1606 es constituí una nova unió no es comptà amb els militars per ocupar els llocs dels oficials, els nobles acudiren al virrei, duc de Monteleón, per tal de demanar-li que els integrés a la unió, la qual cosa sembla que no va aconseguir pas, i això que, el 30 de maig, escriví a les autoritats municipals tarragonines una carta en què els deia que “per part dels cavallers de aquexa ciutat [Tarragona] nos és estat representat que desijen també consentir en dita unió en la part quels toca ab que dels centeners se han de anomenar ni haia un de militar, yns haia paregut ser cosa molt posada en rahó.”⁴

Els unionistes tarragonins es comportaren en tot moment amb prepotència respecte als militars, ens ho recorda el secretari encarregat de redactar el dietari de la Generalitat que, el dilluns 3 de juny de 1606, escriví que els homes de la unió cercaven els criats dels cavallers, i que, en trobar-ne un de Rafael de Biure,⁵ l'agafaren i el portaren a la presó comuna, primer, i després a la del procurador reial, i tot “per una pretesa spasa llarga”. Un altre cas és el del cavaller Galceran de Rossell⁶, germà del procurador reial, a qui agafaren i portaren pres a casa d'un dels còsols i tot “ab grans crits y motí contra cavallers”⁷.

---

3 AHT (Arxiu Històric de Tarragona). FMT (Fons municipal de Tarragona). Llibres del consolat, 1602-1603, f. 68.

4 AHT. FMT. Cartes reials i dels lloctinents generals, 5/208.

5 Rafael de Biure i de Montserrat era fill de Gaspar de Biure i d'Anna de Montserrat. Era senyor de Vallespinosa i castlà de Vallverd. Contragué matrimoni amb Agnès de Cardona i de Sunyer, filla de Jaume de Cardona i de Rocabertí i de Rafaela de Sunyer, a l'església del Catllar a causa de l'estreta relació que tenia amb Pere VIII de Queralt. Com a home del seu temps que era, no dubtà pas a mantenir bandositats amb altres senyors veïns, com ara els hospitalers de Barberà de la Conca, que, per fer-li la guerra arribaren, l'any 1609, a contractar els serveis d'en Roca Guinarda i Miquel Morell, les partides del quals l'atacaren en el seu castell de Vallespinosa.

6 Era fill d'Onofre de Rossell i d'Omedes i d'Orient de Gassol i germà Onofre de Rossell i de Gassol, que fou cinc cops veguer de Tarragona i que dels anys vint fins a la seva mort l'any 1652 ocupà el càrrec de procurador reial del Camp de Tarragona.

7 *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum III. Anys 1578 a 1661*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1996, p. 840.

Crides dels virreis a constituir les unions

Els virreis enviaven a les autoritats municipals d'arreu de Catalunya crides en favor de les unions pràcticament idèntiques, per tal com només canviava el nom del municipi, el títol dels destinataris –cònsols, procuradors, paers-, i algunes particularitats. El fons de cartes reials i dels lloctinents adreçades a Tarragona, servat a l'Arxiu Històric d'aquesta ciutat, ens serveix a bastament per fer un tast d'aquestes crides constants dels virreis als seus administrats per animar-los, o exigir-los, la constitució de les unions contra lladres i bandolers.

L'arquebisbe de Tarragona, Joan Terés, virrei els anys 1602-1603, promogué la formació d'unions davant el fet que “los pobles y habitants en aquest Principat y Comtats y lo mateix los estrangers que caminen y fan trànsit per ells de bandolers, lladres, saltejadors de camins, homicides y altres mals y façinerosos homens.”⁸

El successor de Terés, Héctor de Pignatelli i Colonna, duc de Monteleón (1603-1610), tan bon punt arribà a Catalunya animà les autoritats de les ciutats, viles i pobles del Principat perquè fossin sol·lícites i diligents “en perseguir, pendrer y castigar per totes les vies possibles dits bandolers, lladres, homicides, vagabundos y altres facinerosos homens.”⁹

Francisco Hurtado de Mendoza y Cárdenas, marquès d'Almazán (1611-1615), tot just jurat el càrrec, impulsà les unions, i així, el 17 de setembre de 1611, escrivia a les autoritats municipals que “haventse vist tant patentament lo gran fruyt que la Unió y germandat ha causat a tota esta Província, particularment en les parts ques executada Abu lo degut fervor, y per altra part haventse per experiència comprovat los molts danys que resultan de la floxedat y tibiesa ab que ara se tracta que és de manera, que no sols los naturals, però encara molts strangers facinerosos y de mala vila se recullen en est Principat, y de cada dia van fent y cometen diversos crims y delictes en gran deservey de Déu, de sa Magt. y dany notable e de reputació de la nació”, per això considerà “molt just” el manteniment de les unions i animà les autoritats a “revivar y alentar” les unions, i els ordenava que “si acàs hi haurà algunes persones mal intencionades que fassan contrari en açò o no y voldran venir bé, nos donareu avis delles.”¹⁰

De manera semblant, Francisco Fernández de la Cueva, duc d'Albuquerque (1616-1619), tot just en prendre possessió del càrrec, el 25 de març de 1616,

8 AHT. FMT. Cartes reials i dels lloctinents, 5/191.

9 AHT. FMT. Cartes reials i dels lloctinents, 5/194.

10 AHT. FMT. Cartes reials i dels lloctinents, 5/257.

i de Tortosa estant, enviava una carta circular als cònsols, paers i procuradors dels municipis catalans en la qual els deia que davant “lo infelís y miserable estat en què havem trobada esta Província a causa de les moltes quadrilles de lladres, bandolers y gent facinerosa que Abu tant extrem la tenen oprimida, cometent cada dia robos, morts, pagis, incendis y altres atroços delictes, nos té tan llastimats que així per la obligació quens incumbeix, com per lo particular amor li tenim, estam resolts procurar lo remey de tants danys per totes les vies possibles” i, com no podia ser d'altra manera, la “major y més afficàs” era la unió i per això els encarregava “que ab la maior prestesa possible firmeu la dita unió y germandat ab los capítols de la última [unió] (excepto lo de portar pedrenyals).”¹¹

El xertolí Joan Sentís, bisbe de Barcelona i virrei de Catalunya de 1622-1626, també intervingué en la persecució dels “lladres, saltejadors de camins y altra gent de mala vida”, i el 4 de desembre de 1624 comunicà a les autoritats locals del país la seva voluntat de declarar sometent general, i els ordenava sortir, el dia 15, en persecució dels malfactors “ab la millor y més ben armada gent que poreu, acudint ab ells a les parts hont entendreu podran ser dits delinqüents, regoneixent cases, castells, iglésies, monastirs, boschs, coves, pletes, y demés parts que convinga, continuant esta diligència per trenta dies prop següents”.¹²

Luis Díez Aux de Armendáriz, bisbe d'Urgell i virrei de Catalunya (1626-1627), el successor de Sentís, entonà la mateixa cançó i, el 15 d'agost de 1626, escriví a les autoritats municipals catalanes que “havent tractat molt de propòsit sobre la persecució y extirpació dels ladres, bandolers y altres homens de mala vida que continuament fan y vometent ab tanta inhumanitat y poch respecte a la justícia, les morts, incendis, robos y altres delictes atroços que és púplich y que lo dany va crexent de cada dia a causa de la molta floxedat y tibiesia dels ordinaris”, i afegeix que per posar-hi remei s'ha determinat a “alçar una persecució general y continua”¹³. Es pot apreciar, doncs, que hi ha una constant en les crides dels diversos virreis.

La Unió de Paüls

El 8 de juliol de 1606, el paülenc Jaume Gràcia, en qualitat de síndic i procurador de la universitat i Consell de Paüls, es desplaçà a Tortosa per signar, davant del notari Josep Torner, i en presència del doctor en lleis Pau Cervera, del notari

11 AHT. FMT. Cartes reials i dels lloctinents, 5/285.

12 AHT. FMT. Cartes reials i dels lloctinents, 5/366.

13 AHT. FMT. Cartes reials i dels lloctinents, 5/386.

Pau Bosc i del senyor del lloc, Francesc de Montsuar i d'Albanell,¹⁴ l'acta de vinculació de Paüls a la unió que s'havia constituït a Tortosa i això pel fet d'estar Paüls dins del terme de la ciutat.

L'adhesió a la unió tortosina es féu, però tenint en compte les particularitats pròpies del lloc, per la qual cosa es feren constar “algunes particulars ordinations”. Per començar, el síndic paülenc s'adherí “en tot y per tot” a la unió tortosina, “segons està firmada per la dita ciutat de Tortosa, y ab los mateixos pactes, penes y conditions y de la manera que en la capitulació y concòrdia sobre aquella per la dita ciutat feta”, però significat que les peculiaritats pròpies del lloc feia impossible “adaptar dita unió al dit loch que a lo menos no sia ab algunes particulars ordinations”.

Els capítols particulars introduïts per Paüls són cinc. El primer fa referència a les “captures y punitions de les causes criminals”, que hom convé que es realitzaran tenint en compte la concòrdia existent entre el senyor de Paüls i Tortosa. El segon fa referència al fet que Paüls “té lo terme molt infest y apte per recullirse mala gent y podria ser ab facilitat escaparse malfactors”, per això s'autoritza a capturar-los, no sols als oficials ans també a qualsevol dels soldats de la unió que estiguin per Paüls. El tercer eximeix els paülencs de contribuir a pagar les quantitats dels robatoris que Tortosa s'ha ofert a abonar en la capitulació, però s'accepta contribuir en els que es cometin dins del seu terme. El quart estableix que les penes pecuniàries que seran executades dins el terme es dipositin en poder dels jurats, i el cinquè expressa que el jurament dels oficials i soldats paülencs es farà davant del seu batlle.¹⁵

La unió dels pobles de la comanda d'Horta

S'establí el 28 de juliol de 1606 com a resposta a l'audàcia i temeritat dels malfactors que no dubtaven pas a “cometre y perpetuar greus y enormes delictes com són lladrocinis, morts, fabricar e ygualar moneda y altres”, i que “són causa que los habitants y veïnts daquelles [els pobles de la comanda] y caminants per dits termens tinguen poca o ninguna seguretat en llurs béns y persones dels quals mals desijant provehir dites viles y del tot extirpar les causes de hont se fomenten y naixen”, i com es té “per molt certha de ser molt accepte servey a Déu Nostre y a Sa Magestat” accepten formar la unió i això “no obstant sia cert y notori que los poblats en aquelles Principat y Comptats no són tinguts ni obligats ni posien ésser compellits ni forçats per algun, ni directa ni indirecta a ninguna cosa”, per això la constitueixen de “llur mera, libera

---

¹⁴ El lleidatà Francesc de Montsuar i d'Albanell, fill del cavaller Guerau de Montsuar, senyor de Favara i Torregrossa, i d'Anna d'Albanell, esdevingué senyor de Paüls pel seu matrimoni amb la tortosina Àngela Sebil de Canyisar i Curto.

¹⁵ AHCTE. FN(Fons notarial). MT(Manuals de Tortosa), reg. 1.731, f. 125r-127r.

y espontànea voluntat, y no altrament per ésser cert que, per lleys de la terra y altres, lo càrrech y obligació de tenir lo present Principat en deguda pau y quietut y compliment de justícia” esguarda el rei el comanador, tot i això, “per mostrar ab quanta voluntat desijan los vassalls de St. Joan de Jierusalem, poblats en dites viles, lo bé universal de aquell, per aquesta vegada tant solament de llur mera y espontànea voluntat· accepten constituir-la sense que el fer-ho signifiqui que “los poblats en dites viles” puguin ser compel·lits ni forçats en el futur a signar-ne d’altres i en el ben entès que en tot moment restaran salvaguardats “les costums y privilegis de dites viles.”

El document conté vint-i-sis articles. El primer tracta “l’elecció dels oficials per la dita unió [il] de quines persones se ha de fer”, s’especifica que els deseners, oficials i soldats seran elegits pels jurats i els consells de cadascuna de les poblacions que integren la comanda i, com no podia ser d’altra manera, cada desener tindrà al seu càrrec deu homes. El segon porta el títol de “jurament dels elegits y pena a qui reusarà acceptarlo”, s’especifica que les persones elegides no han de tenir “pendències ab altres”, han de prestar jurament “en poder del official ordinari de cada vila” i no poden excusar-se de prendre els oficis “ans ne puguen ésser forçats y compellits” sota pena de vint-i-cinc dies de presó, que no podran ser recorreguts davant el comanador o del seu procurador general. El títol del tercer capítol és “que no puguen ser forçats de exercir lo càrrech los elegits per més temps de un any sinó que convingués y proceís de voluntat dels jurats y concell”, no cal dir que es redactà per tal d’impedir que “unes mateixes persones suporten lo treball de aquella”. El quart diu “que los soldats de quiscuna dezena estiguen en subordinats a son dezenar y los dezeners o altre official major y tots al ordinari hont se trobaran dins la comanda” i especifica que els homes de cada desena han d’obeir els seus deseners els quals, al seu torn, han d’acceptar les ordres dels oficials superiors, si no ho fan patiran una multa de cinc lliures i podran ser tancats trenta dies en la presó. El cinquè diu “que los dezeners y altres oficials reconeguen quines armes tenen los soldats de la unió”, i especifica que han de procurar que els seus homes tinguin armes “convenientis”. El sisè es dedica a indicar “quina espècie de delinqüents poden pendre los de la unió” i que són “qualsevol bandoler, lladres, saltejadors de camins, asesins y altres homicides, voluntaris fabricadors e igualadors de moneda, així de or, plata y altre qualsevol metall, vagabundos, ruffians, llistayres, asseguradors de llistes y qualsevol que haja tirat ab pedrenyal (...), y altres trobats ab armes prohibides o que sien de vida sospitosa (...) y los que de nits dins dites viles y llochs y termens aniran armats de pedrenyals o altres armes de foch encara que no sien prohibides, y generalment qualsevol altres persones que cometran ho haurant comés qualsevol spècie de delictes, encara que no sien dels dat especificats”, també podran prendre i capturar “qualsevol persona dels quals se

entendrà hagen donat concell, favor y ajuda, lloch y retirada a qualsevol de dits malfactors y a homens de mala vida”. El setè du el títol “dels qui seran estats desafiats”, i parla de l’obligació que tenen tots aquells que han estat “desafiats” (amenaçats) de denunciar el fet. El vuitè es refereix a “que ningú gose recullir en ses cases o castells o donar menjar y a beure a ningú dels delinqüents de sobre especificats”, i després de refermar la prohibició indica que si hom té notícia de la seva presència els ha de denunciar sota pena de cinquanta lliures. El novè tracta de “a quines persones robades se haurà de fer esmena dels danys rebuts” i que seran tant les “estranyes y no domiciliades en Cathalunya” com els residents a la comanda, i en altres ciutats, viles, llocs i termes, sempre que hagin “formada semblant unió y obligació”. El capítol desè arrodoneix el contingut del precedent ja que tracta de “quina quantitat se ha de fer als damnificats y en quins casos” i s’hi diu que, com a màxim, se’ls donaran cinquanta lliures, i sempre que el robatori s’hagi fet “de sol a sol en camins reals”, ja que els robats “anant abans de dia o a la posta del sol” són culpables de negligència per no haver obeït la disposició de no anar pels camins quan es feia fosc. L’onzè porta per títol “que constant en la forma deguda dels danys donats sien pagats per los de la unió y los dits tinguen segrés contra los delinqüents”, i s’hi manifesta la voluntat d’indemnitzar els damnificats pels malfactors. El dotzè diu que “qui veurà algun lladre o altre dels delinqüents de sol individuats, ho denuncie a un official o dezener de qui tindrà avinentesa sota certa pena”, en el benentès que, qui no ho faci i resulti provat que els ha vist, serà multat amb cinquanta lliures i podrà ser castigat amb el pagament dels danys que hagin fet. El tretzè tracta que “sempre que los dezeners y altres oficials tingan notícia en llur terme hi ha alguns facinerosos, los han de perseguir sots certa pena”, que serà de cinc lliures. El catorzè està dedicat a considerar “que les penes pecuniàries que resultaran de la present unió hagen de ser deposades en poder del capità de la unió lo qual està taxat” i s’hi fa constar que dites penes han de servir “en satisfacció y paga faedora dels gastos y danys se hauran de pagar”. El quinzè diu “que la present unió dure per espay de cinch anys durant lo qual temps puga eixirse della qui voldrà sols haja passat un any”, i s’indica que el termini començarà a córrer “quinze dies després que lo senyor comanador o son procurador general haurà decretat la present unió”. Tot i això, el termini de cinc anys és molt relatiu, ja que s’especifica que si la unió “no sorceix aquell degut effecte que se espera, o altrament per qualsevol altra causa o rahó apareixerà a la present ballia eixinse y renunciar en aquella y no voler estar a dita capitulació, ho puga fer y renunciar a tota hora y quant voldrà”. El setzè es refereix a “que tenintse sospita o avís de lladres o altres malfactors o quant convinga se repica la campana, tots los soldats acudan, cada hu a la obediència de son cap”, i especifica que la campana no ha de cessar de repicar “fins que los ministres de dita unió que seran anats en seguiment o persecució de dits delinqüents

sien tornats en la vila”. El dissetè completa el precedent, ja que diu “que sentint los portalers qui estan de guàrdia repicar la compana del rebato tanquen los portals en clau sens dexar eixir ningú sens aguardar orde de ningun superior”, i això perquè no puguin fugir els delinqüents que es trobin dins la població; si els portalers són negligents a fer la seva feina seran castigats “sots pena de cinch lliures y deu dies de presó per cada vegada que contrafaran”. El títol del divuitè és “que los de la unió anant en la persecució dels malfactors en forma de ronda puguen aportar qualsevol armes, pedrenyals de quatre pams, tant de nits com de dies”. El dinovè diu “que los ministres de la unió sempre que convinga o els fora ordenat puguen reconèixer les cases de vici, bordells, hostals, tavernes y pendre los vagabundos y posarlos en mà de la justícia”, i això “perquè del tot se desarraiguen les madrigueres dels malfactors”, que sembla que són els llocs suara esmentats. El vintè tracta “que los inquisidors de València fermen lo contingut en la present concòrdia y que així sels sia pregat per ésser la present comanda del districte de València”, i això per tal que “ninguna persona sots color ningun privilegi o exempció se puga escusar de les coses contingudes en la capitulació” a la qual cosa tenien tendència els familiars de la Inquisició. El vint-i-unè, sota el títol “que les armes y diners dels malfactors sien dels quilts pendran y los premis quels prometran per quins pendran sien repartits entre los de la unió”, es dedica a considerar la destinació del botí aconseguit pels membres de la unió, que és vist com un estímul del seu “fervor”. El vint-i-dosè tracta sobre la “prohibició de recors en les causes que naxeran de execucions”, les quals no podran ser executades sense escoltar abans l’oficial ordinari de la unió. El vint-i-tresè exigeix “que lo Sr. Comanador o son procurador general decrete e ferme la present concòrdia”. El vint-i-quatrè diu “que lo bisbe de Tortosa sia servit fermar la present unió” i això perquè la unió concerneix el bé públic tant d’eclesiàstics com de seculars. El vint-i-cinquè no porta títol i diu que els oficials de la unió podran entrar en qualsevol poble per lliurar a les autoritats locals les persones capturades. Tampoc té títol el vint-i-sisè, que prohibeix als membres de la unió reconèixer cap castell o casa del comanador sense la presència de l’ordinari, però els permet que puguin assetjar els malfactors que s’hi hagin refugiat. Per acabar, el vint-i-setè, que tampoc du títol, diu que els homes de la unió poden entrar a les cases dels particulars en les quals s’hagin aixoplugat malfactors “encara que los amos y habitants de aquelles fessen alguns contrasts”.¹⁶

---

16 AHCTE. Fons Notarial. Manuals de Tortosa, sig. 174, f. 70v.

Les unions de Tortosa de 1606, 1612, 1616 i 1631

No coneixem el text de la unió tortosina de l'any 1606, però és evident que existí, com molt bé ho demostren les moltes referències a ell contingudes en el de les unions de Paüls i els pobles de la comanda d'Horta, que es vincularen a la de Tortosa.

El 1612 Tortosa establí una nova unió de la qual no tenim els estatuts, però tot i això en podem dir quelcom. Començarem per afirmar que fou establerta el 23 de maig d'aquell any¹⁷ i que no es limità a Tortosa ja que es féu extensible a la resta de poblacions de la vegueria. Sabem que s'hi vincularen, entre altres, Gandesa, Horta de Sant Joan, la Fatarella, Vilalba dels Arcs, Riba-roja d'Ebre, el Pinell de Brai, Prat de Compte, Corbera, Caseres, la Pobla de Massaluca, Móra d'Ebre, Alcanar, Bot i Arnes.¹⁸Aquesta unió, com no podia ser d'altra manera, se signà “pera extirpar y llansar los bandolers, homicides y altres persones que han procurat impedir la pau pública de esta ciutat [Tortosa] y vegueria”.¹⁹ Com a capità de la unió s'elegí Jaume Claresvalls, a qui trobem, els primers dies d'agost, juntament amb el comissari i vuit soldats, anant a Lleida, perquè havia tingut notícia de la presència per aquelles “parts” de Jaume Clua i “gent de sa quadrilla”; l'expedició, però, fou un fracàs total, ja que els tortosins no sols no capturaren ningú de la partida de Clua sinó que acabaren empresonats pel veguer lleidatà sota l'acusació de “destorbar los bons effectes que aquell [el veguer] aguera fet en la persecució dels bandolers”.²⁰ La unió de 1612 no es va mantenir gaire temps per tal com el 29 de novembre de 1612, al cap de mig any d'haver-se constituït, els procuradors tortosins escriviren al virrei, marquès d'Almazán, per dir-li que Tortosa i els pobles de la seva vegueria havien determinat apartar-se'n, o signar-la de nou, i això “ab pena y desconsolació per lo perill en què resten”, i asseguruen que es veuen obligats a prendre aquesta decisió per no trobar oficials que la vulguin comandar.²¹ Podem assegurar que la unió no es renovà per tal com, el 24 de gener de 1613, els procuradors tortosins reclamaren als jurats dels pobles que l'havien integrat el que devien de la part que els tocava en el manteniment de la unió i, concretament, exigeixen el pagament d'aquestes sumes: Caseres, 8 ll., 12 s. i 4 d.; la Pobla de Massaluca, 16 ll., 17 s. i 11d.; Móra d'Ebre, 47 ll. i 10 s.; Bot, 29 ll., 5 s. i 4 d.; Gandesa, 11 ll. i 15 d.; Ginestar, 43 ll., 18 s. i 1 d., i Rasquera, 9 ll., 8 s. i 3 d.²²

17 AHCTE. Fons de Tortosa. Carteria, 10, s/f.

18 *Ibid.*

19 *Ibid.*

20 *Ibid.*

21 *Ibid.*

22 *Ibid.*

El 25 de març de 1616 se signà una nova unió que començà a ser organitzada el desembre de 1615. El dia 10 de març de 1616 hom havia convingut que estaria formada per un centenar d'homes, però a la fi la integraren cent-cinquanta,²³ tot i que, al cap de nou dies d'haver-estat signada, se sol·licità la reducció a cent i això "perquè ab més facilitat se puga fer electió de persones aptes".²⁴ El 6 de juny es decidí taxar els salaris dels oficials i s'acordà que quan la unió sortís de Tortosa, els deseners -pagesos o menestrals- cobrarien 4 rals, i els deseners i cinquanteners -notaris o mercaders- en percebrien 8 i el capità 10.²⁵

En el document de constitució de la unió de 1616 hom té cura de manifestar una vegada més que la constitueixen "no obstant sia cert y notori que los poblats en la present ciutat, Principat y comptats no són tinguts, ni obligats, ni porien ser compellits" a formar-la i que ho fan "de llur mera libera y espontànea voluntat y no altrament per ésser cert que per lleys de la terra lo càrrech y obligatió de tenir lo present Principat en deguda pau y quietud y compliment de justícia, toca y se esguarde a sa magestat". Tot i això accepten constituir-la "per aquesta vegada tans solament" i sense que pugui entendre's que el fet de fer-ho pugui suposar "derogatió, lesió, ni preiudici algú als costums y privilegis de la present ciutat" i que "en ningun temps" el fet de signar-la pugui permetre "allegar ni pretendre drets ni possessió alguna".

El document de la unió fou signat pels procuradors d'aleshores, que eren Pere-Cosme Tomàs, Jeroni Guerau, Marc-Antoni Muntanyès i Bartomeu Marc, més els següents onze consellers: Mateu Lopico de Xixon, Josep Baptista Xivelli, Joan Baptista Oriol, Blai Gil de Federic, Pere Segura, Lluc Munyós, Gaspar Sanchís, Macià Pinyana, Pau Granell, Pere Gurrea i Joan Aragonès.

El text de la unió consta d'una introducció declaratòria de principis i vint-i-sis articles el primer dels quals du el títol "electió de centeners, sinquanteners y deceners y substituïts de aquells de quines persones se ha de fer", es fa constar que l'elecció d'aquests oficis correspon als procuradors i als consellers de la vintiquatrena, s'indica que el capità o centener ha de ser cavaller i ciutadà de Tortosa i s'indica com s'han de fer les substitucions. Els enunciats dels articles que van del segon al quinze són pràcticament idèntics als de la unió de la comanda d'Horta de Sant Joan ja que només presenten petites variacions. El setzè és diferent a l'equivalent d'Horta i diu "que sien desguïats per lo Excmo. Sr. Loctinent general tots los malfactors y no sien de aquí al devant guïats". El dissetè té el mateix esperit que el setzè d'Horta, però en

---

23 AHCTE. Fonts de Tortosa. Provisions, 74, f. 95.

24 AHCTE. Fonts de Tortosa. Provisions, 74, s/f.

25 AHCTE. Fonts de Tortosa, Provisions, 1616-1617, s/f.

ell es diu “que tenintse sospita o avís de lladres o altres malfactors o quant convinga se repique la campana del seny, tots los soldats acudan cadahú a la obediència de son capità”. El mateix passa amb el divuitè respecte al dissetè d’Horta, però aquí es parla de “la campana de la unió que serà la del seny nou”. El dinovè es correspon amb el divuitè d’Horta, i també esdevé així amb els tres articles següents. El vint-i-tresè d’Horta té idèntic esperit que el vint-i-quatrè de Tortosa, però mentre que en un és el comanador qui ha de signar la concòrdia en l’altre és el lloctinent. El vint-i-quatrè i el vint-i-cinquè coincideixen plenament i el vint-i-sisè no du enunciat, tracta, però, sobre la conveniència de pagar a la gent de la unió tan bon punt arribin a la ciutat de fer una sortida en persecució dels malfactors.²⁶

Podem també dir quelcom de la unió que es constituí el 1631. S’acordà entre Tortosa i Ulldecona, Xerta, la Sénia, Alcanar, Horta de Sant Joan, Alfara, Paüls, Ascó, Vilalba dels Arcs, la Fatarella, Riberoja d’Ebre, Arnes, Gandesa, la Pobla de Massaluca, Batea, Corbera, el Pinell de Brai, Ginestar d’Ebre, Rasquera, Miravet, Benissanet, Bot, Caseres, Prat de Comte, Flix, tots ells de la vegueria tortosina, més Falset, Tivissa, Garcia, Móra d’Ebre i Marçà, de la baronia d’Entença.²⁷

Consideracions finals

De tot el suara dit hom pot captar com, per constituir les unions d’arreu del país, la burocràcia virregnal havia elaborat un text base que es retocava a tenor de les particularitats de les localitats que formaven una unió, o que s’integraven en les promogudes per les poblacions que eren cap de vegueria.

Als documents constitutius de les unions es deixava clar que els catalans no tenien cap obligació de constituir-les ja que el manteniment de la pau i la justícia al país era obligació del rei i dels seus representants, i que si acceptaven formar-les era per fer servei a Déu, al rei i a les mateixes localitats.

Resta palès que als virreis els costava molt convèncer la gent per formar unions, i com, malgrat això, aquestes tenien poca durada i es desintegraven amb gran facilitat a la primera oportunitat o excusa que hi hagués per fer-ho.

S’ha de destacar també el rerafons que hi havia darrera les unions, i com sovint eren utilitzades per tirar endavant interessos particulars, promoure venjances i fer quadrar contraris i opositors.

---

²⁶ AHCTE. Fons de Tortosa. Provisions, 74, s/f.

²⁷ *Ibid.*

Veiem que, com a cosa pròpia dels temps, impera arreu (es pot veure perfectament en els documents de les unions) l'esperit del càstig i la multa com a mitjà per fer creure a la gent, i aconseguir d'ella el que les autoritats volien.

De tot plegat s'adverteix com les persones passaven de llarg a la primera oportunitat que tenien de fer-ho, i com procuraven fer la vista grossa i despistar-se quan els resultava factible.

Diem, per últim, que les unions no assoliren cap fita perdurable, i tot que eren renovades periòdicament, resultaren insuficients davant l'empenta de les quadrilles i, a llarg termini, a més, esdevingueren una obligació feixuga no sempre observada del tot.